

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศอย่างรวดเร็วในช่วงแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-8 เป็นเวลากว่า 40 ปี ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในหลายๆ ด้าน การเปลี่ยนจากการผลิตเกษตรเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าอย่างรวดเร็วทำให้มีการขยายพื้นที่การผลิตโดยการถางป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ มีส่วนทำให้พันธุ์พืชที่อยู่ในกลุ่มของผักพื้นบ้านและสมุนไพรลดลงไป ด้วย การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตทำให้มีการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชรวมทั้งปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2538 ไทยมีปริมาณการนำเข้าสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช 38,754 ตัน และในปี พ.ศ. 2544 มีปริมาณการนำเข้าเพิ่มขึ้นถึง 60,543 ตัน (www.asoke.info, 2546) หรือเฉลี่ยเพิ่มขึ้นปีละ 10,090.5 ตัน การใช้สารเคมีดังกล่าวในระบบการผลิตอย่างไม่ระมัดระวังและไม่ถูกต้องได้สร้างปัญหาตามมาคือ พบว่ามีสารพิษตกค้างในพืชผักถึงร้อยละ 41.1 (จากการสำรวจของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ปี 2542) ทำให้ทั้งเกษตรกรผู้ผลิต ผู้ค้า และผู้บริโภคประสบปัญหาสุขภาพจากการสะสมของสารพิษ (โรกระบบทางเดินหายใจ และโรคผิวหนัง) นอกจากนี้ปัญหาสารพิษที่ตกค้างในดิน น้ำ และอากาศก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งการที่เกษตรกรใช้สารกำจัดศัตรูพืชมากเกินไป ส่งผลให้ประเทศต้องเสียค่าใช้จ่ายที่เรียกว่า มูลค่าความเสียหายทางสังคมที่เกิดจากการใช้สารกำจัดศัตรูพืชที่มากเกินไป จากการประมาณการ พบว่าตัวเลขค่าต่ำสุดที่เป็นความเสียหายเป็นเงินประมาณ 462.8 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2542 ซึ่งค่าใช้จ่ายในจำนวนนี้ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านสุขภาพและการดูแลรักษาผู้ได้รับพิษเฉียบพลันจากสารกำจัดศัตรูพืช ค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบคุณภาพ ตรวจหาการตกค้างของสารกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น นอกจากนี้แล้วการประมาณตัวเลขสูงสุดของมูลค่าความเสียหายทางสังคมจากการใช้สารกำจัดศัตรูพืชที่มากเกินไปอาจสูงถึง 5,491 ล้านบาท ซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่คือ ค่าใช้จ่ายในการตรวจหาสารพิษตกค้างในผลผลิตทางการเกษตรต่างๆ ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่ในอนาคตค่าใช้จ่ายในการตรวจหาสารพิษตกค้างจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงค่ารักษาอันเกิดจากการใช้สารเคมีเกษตร

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้ปัจจุบันกระแสรักสุขภาพมีมากขึ้น ผู้บริโภคให้ความสนใจต่อสุขภาพและผลิตภัณฑ์ที่ปลอดภัยจากสารพิษ ผักพื้นบ้านจึงเป็นทางเลือกใหม่แก่ผู้บริโภคในทุกภูมิภาค เนื่องจากผักพื้นบ้านมีลักษณะทางสายพันธุ์กรรมที่มีความแข็งแรงเหมาะสมกับภูมิประเทศและภูมิอากาศของท้องถิ่น ทำให้หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีเกษตรได้ จากการสำรวจของกองพฤกษศาสตร์กรมวิชาการเกษตรในปี พ.ศ. 2530 พบว่าผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านใช้บริโภคในภาคเหนือมีจำนวนมากถึง 120 ชนิด ผักที่นิยมนำมาบริโภค ได้แก่ ผักเชียงดา ผักเตา ผักฮ้วน ผักแว่น ผักหวาน ผักเหือด ฯลฯ จากการวิจัยพบว่าผักพื้นบ้านไทยมีคุณค่าในด้านโภชนาการสูง อาทิเช่น ผักที่มีโปรตีนสูง ได้แก่ ถั่วแปบ ถั่วพู สะตอ ผักที่มีวิตามินเอสูง ได้แก่ ตำลึง สะพลู ใบยอ บัวบก ผักโคม มะรุม ผักที่มีวิตามินซีสูง ได้แก่ ดอกขี้เหล็ก มะรุม ผักหวานบ้าน ใบมะขยม พักข้าว และในผักพื้นบ้านยังมีสารต่อต้านสารพิษที่เรียกว่า “เบต้าแคโรทีน” ในปริมาณที่สูง (www.greensociety.com, 2547)

นอกจากนี้ผักพื้นบ้านยังถือว่าเป็นอาหารต้านมะเร็งด้วยคุณสมบัติดังนี้คือ มีใยอาหาร เช่น ขนุนอ่อน ผักบุ้ง ฟริกซ์หนู พลูดาว ข้าวกล้อง มีวิตามินเอ ซี เอฟ เช่น ลูกเหליยง ดอกโสน ใบย่านาง มะละกอ มะรุม มีเบต้าแคโรทีน ดังตัวอย่างที่กล่าวในข้างต้น และมีแร่ธาตุเซเลเนียม-แคลเซียม เช่น กระเทียม มะเจือพวง ผักหวานป่า ซึ่งการบริโภคผักพื้นบ้านจะสอดคล้องกับแนวทางเวชศาสตร์ป้องกันโรคมะเร็ง (cancer preventive medicine) อย่างเป็นสากล (www.greensociety.com, 2547) นอกจากนี้ผักพื้นบ้านยังมีสรรพคุณเป็นยารักษาอาการป่วยได้ (www.doae.go.th, 2547)

ปัจจุบันรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการทำการเกษตรให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและศักยภาพของประชาชนในพื้นที่ และเน้นการผลิตที่สร้างความเข้มแข็งของคน ชุมชน สังคม สร้างความสัมพันธ์ของผู้ผลิตและผู้บริโภค สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และสอดคล้องกับการผลิตและการบริโภคผักพื้นบ้าน

หน่วยงานของรัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและต้องการส่งเสริมให้ประชาชนบริโภคผักพื้นบ้านมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดทำโครงการและงานวิจัยต่างๆ เช่น โครงการอนุรักษ์ผักพื้นบ้านของจังหวัดฉะเชิงเทรา (สำนักงานเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2544) โครงการส่งเสริมการปลูกผักพื้นบ้านเชิงการค้า (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547) โครงการพัฒนาผักพื้นบ้านอีสานเพื่อเศรษฐกิจชุมชน (สถาบันวิจัยรุกขเวช, 2547) ผลการศึกษาของโครงการ “การพัฒนาและส่งเสริมการผลิตและการตลาดผักพื้นบ้านและสมุนไพร” ซึ่งเป็นโครงการของคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (กลม เลิศรัตน์ และคณะ, 2542) เป็นต้น แม้จะเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าพืชผักพื้นบ้านและสมุนไพรมีประโยชน์ดังกล่าวแล้วข้างต้น แต่การผลิตและการ

จำหน่ายผักพื้นบ้านกลับมีค่อนข้างจำกัด สาเหตุประการหนึ่งคือ ผู้ปลูกได้ผลตอบแทนต่ำหรือขาดทุน (กลม เลิศรัตน์ และคณะ, 2542) ซึ่งเป็นไปได้ว่า อาจเป็นเพราะผู้บริโภคไม่รู้จักและไม่เห็นประโยชน์ของผักพื้นบ้าน อีกทั้งเกษตรกรก็ยังไม่ทราบความต้องการที่แท้จริงของผู้บริโภค นอกจากนี้ ความรู้ในเรื่องระบบการผลิตและการตลาดผักพื้นบ้านยังมีขีดจำกัดเกินกว่าจะนำมากำหนดเป็นแนวทางพัฒนาได้ จากผลของโครงการการพัฒนาและส่งเสริมการผลิตและการตลาดผักพื้นบ้านและสมุนไพร ทำให้พอสรุปได้ว่าการส่งเสริมการปลูกผักพื้นบ้านจะต้องทำควบคู่ไปกับการจัดการด้านการตลาดผลผลิต เนื่องจากตลาดผักพื้นบ้านยังไม่กว้างขวาง และผู้บริโภคที่นิยมบริโภคผักพื้นบ้านยังจำกัดอยู่เฉพาะในคนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ห่วงใยสุขภาพ และหวาดกลัวพิษภัยจากสารเคมีที่ตกค้างอยู่ในพืชผักทั่วไป ดังนั้นการขยายตลาดผักพื้นบ้านจึงจำเป็นต้องขยายฐานผู้บริโภคให้กว้างขึ้น ฉะนั้นจึงควรมีการศึกษาทางด้านผู้บริโภคเพื่อให้ทราบถึงความต้องการของผู้บริโภค ชนิดผักพื้นบ้านที่ผู้บริโภคต้องการ อันจะนำไปสู่การขยายความต้องการผักพื้นบ้านของผู้บริโภคต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความต้องการของผู้บริโภค และปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการบริโภคผักพื้นบ้านของผู้บริโภคเป็นหลัก และเพื่อสร้างความเข้าใจในแบบการผลิตและการจำหน่ายของเกษตรกรเป็นวัตถุประสงค์รอง ซึ่งผลการศึกษาจะนำไปสู่การวางแผนส่งเสริมให้เกิดความต้องการของผู้บริโภคในเมือง ซึ่งถือว่าเป็นผู้บริโภคที่มีอำนาจซื้อ เพื่อเป็นการขยายอุปสงค์ผักพื้นบ้านต่อไปในอนาคตเพื่อที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ จึงมีวัตถุประสงค์ย่อยดังนี้

1. เพื่อทราบระบบการผลิตและการตลาดผักพื้นบ้าน
2. เพื่อทราบชนิด และลักษณะของผักพื้นบ้านที่ผู้บริโภคนิยมรับประทาน
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการของผู้บริโภคในการบริโภคผักพื้นบ้าน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. หน่วยงานของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น สำนักงานส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการประชาสัมพันธ์ การวางแผนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้านให้แพร่หลาย

2. เกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีความสนใจในการผลิตผักพื้นบ้านเพื่อการจำหน่าย ได้ ข้อมูลชนิด และลักษณะสำคัญของผักพื้นบ้านที่ผู้บริโภคชอบรับประทาน เพื่อที่จะใช้ในการวางแผนการผลิตให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค
3. ได้แนวทางเพื่อกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดให้ผู้บริโภคหันมาให้ความสนใจในการบริโภคผักพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้น

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้กำหนดขอบเขตของการศึกษาผักพื้นบ้าน ผู้บริโภค เกษตรกร และผู้ค้า ไว้ ดังนี้

ผักพื้นบ้าน ที่จะทำการศึกษาแบ่งออกเป็น 5 หมวด ตามลักษณะการนำมารับประทานของผู้บริโภคในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่

1. หมวดดอก ยอด ใบ ได้แก่ ผักบุ้งเมือง ตำลึง ผักฮ้วน ชะโอม ผักปลั่ง ผักแว่น ผักเหือด ผักหวาน ผักเชียงดา สะแล
2. หมวดผัก ได้แก่ เพกา มะรุม ถั่วแปบ กระเจี๊ยบเขียว
3. หมวดผล ได้แก่ มะเขือพวง ขนุน มะระขี้นก มะเขือแจ้
4. หมวดผักที่ใช้ปรุงรส ได้แก่ กระเทียม ตะไคร้ ขิง ข่า พริกขี้หนู สารชะหนู มะกรูด โหระพา กะเพรา ขมิ้น

ผู้บริโภคตัวอย่าง แบ่งเป็นกลุ่มผู้บริโภคในเขตอำเภอเมือง และกลุ่มผู้บริโภคนอกเขตอำเภอเมือง สาเหตุที่นำกลุ่มผู้บริโภคนอกเขตอำเภอเมืองมาทำการศึกษาประกอบด้วยกลุ่มผู้บริโภคในเขตอำเภอเมือง เนื่องจากพฤติกรรมการบริโภคผักพื้นบ้านของกลุ่มผู้บริโภคนอกเขตอำเภอเมือง มีแนวโน้มที่จะบริโภคผักพื้นบ้านเป็นประจำมากกว่าผู้บริโภคในเขตอำเภอเมือง ดังนั้นรูปแบบการดำเนินชีวิตตลอดจนทัศนคติของผู้บริโภคกลุ่มนี้อาจสามารถนำมาใช้ในการวางแผนการส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้านให้แก่ผู้บริโภคในเขตอำเภอเมืองได้ ซึ่งผู้บริโภคที่ทำการศึกษานี้เป็น ผู้บริโภคผักพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ใน 4 เขตอำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.สันทราย อ.สันป่าตอง และ อ.แม่แตง สาเหตุที่เลือกพื้นที่ในสี่เขตอำเภอนี้เนื่องจากเป็นเขตอำเภอที่มีความหนาแน่นของประชากรต่อตารางกิโลเมตรสูงเป็นลำดับแรกของจังหวัดเชียงใหม่ ใช้วิธี proportional sampling ในการสุ่มตัวอย่างของผู้บริโภคในแต่ละอำเภอ โดยพิจารณาจากสัดส่วนของประชากรในอำเภอที่ทำการศึกษาแล้วจึงกำหนดจำนวนตัวอย่างในแต่ละอำเภอ เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านเงินทุนและเวลา จำนวนตัวอย่างผู้บริโภคทั้งหมดที่ทำการศึกษาลงจึงจำกัดไว้ที่จำนวน 270

ตัวอย่าง ซึ่งเป็นจำนวนขั้นต่ำของวิธีการวิเคราะห์แบบโลจิท ($n \geq 30p$; p = จำนวนตัวแปรอิสระ และ n = จำนวนแบบสอบถาม) โดยแบ่งเป็นอำเภอเมือง 135 ตัวอย่าง อำเภอสนทราย 55 ตัวอย่าง อำเภอสนป่าตอง 40 ตัวอย่าง และอำเภอแม่แตง 40 ตัวอย่าง การเลือกตัวอย่างผู้บริโภครูปแบบ simple random sampling โดยเลือกผู้บริโภครวมเชียงใหม่ที่รู้จักและบริโภครูปแบบผู้บริโภครูปแบบบ้านเป็นตัวอย่างในการศึกษา

เกษตรกรผู้ปลูกผักพื้นบ้าน เป็นเกษตรกรที่ปลูกผักพื้นบ้านเพื่อการจำหน่ายในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อำเภอสนทราย สนป่าตอง แม่แตง และสารภี ซึ่งจากการสอบถามเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ (2547) ทำให้ทราบว่าพื้นที่ปลูกผักพื้นบ้านนั้นกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดเชียงใหม่ แต่พื้นที่ที่ปลูกผักพื้นบ้านที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่พื้นที่ใน 4 อำเภอที่กล่าวในข้างต้น ซึ่งจะทำการสอบถามเกษตรกรจำนวน 10 ตัวอย่าง โดยเลือกตัวอย่างแบบ simple random sampling จากเกษตรกรที่ปลูกผักพื้นบ้านและมีการจำหน่ายผักพื้นบ้าน ทั้งที่จำหน่ายด้วยตนเอง จำหน่ายให้ผู้ค้าคนกลาง หรือจำหน่ายให้แก่ห้างสรรพสินค้า

ผู้ค้าผักพื้นบ้าน จะทำการสอบถามจำนวน 30 ตัวอย่าง โดยเลือกจากผู้ค้าที่จำหน่ายผักพื้นบ้านในปริมาณที่มากกว่า 30 กิโลกรัมขึ้นไป (รวมผักพื้นบ้านในทุกหมวดที่วางจำหน่าย) ซึ่งจะเป็นผู้ค้าที่จำหน่ายผักพื้นบ้านอย่างเดียว และผู้ค้าที่จำหน่ายผักพื้นบ้านควบคู่กับผักเศรษฐกิจ ในตลาดเมืองใหม่ เนื่องจากตลาดเมืองใหม่เป็นแหล่งค้าปลีกและค้าส่งผักที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ และจากการสอบถามเกษตรกร พ่อค้าคนกลาง ได้ความว่าจะนิยมนำผักพื้นบ้านมาจำหน่ายยังตลาดเมืองใหม่

1.5 นิยามศัพท์

ผักพื้นบ้าน หมายถึง ผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ปลูกหรือในป่า สวน ไร่ นา หรือปลูกเป็นผักสวนครัว ประชาชนนำมาบริโภค ปลูกขายพันธุ์ และนำมาจำหน่ายในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นพืชผักพื้นเมืองที่มีถิ่นกำเนิดในท้องถิ่นนั้น และพืชผักจากต่างถิ่นที่นำมาปลูกในท้องถิ่นนั้นมานาน จนสามารถปรับตัวเจริญงอกงามได้ตามธรรมชาติ จนบางครั้งเข้าใจว่าเป็นพืชผักพื้นเมือง เช่น ผักเชียงดา ผักเตา ผักแว่น ผักหวาน ผักเห็ด ผักขี้หูด ผักปลั่ง ผักคำ สะเดานางเลว พ้อคำตีเมีย ตะไคร้ มะกูด หอม กระเทียม โหระพา เป็นต้น

ผักเศรษฐกิจ หมายถึง ผักที่ปลูกเพื่อการค้า มีการนำเข้าเมล็ดพันธุ์จากต่างประเทศหรือไม่ก็ได้ และใช้ระบบการปลูกพืชชนิดเดียว (monocrop) มีการใช้สารเคมีเกษตร (ปุ๋ย ฮอร์โมน ยาฆ่าแมลง) เพื่อให้ได้ผลผลิตปริมาณมาก และเป็นผักที่ไม่สามารถขึ้นได้เองตามธรรมชาติ เช่น ผักคะน้า กะหล่ำปลี ปวยเล้ง ผักกาดขาว ผักกวางตุ้ง เป็นต้น

การผลิตผักเชิงพาณิชย์ หมายถึง การที่เกษตรกรทำการผลิตผักเพียงชนิดเดียวในพื้นที่เพาะปลูก หรือใช้ระบบปลูกพืชชนิดเดียว (monocrop) โดยมีวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อการค้าเป็นสำคัญ

การผลิตผักแบบผสมผสาน หมายถึง การที่เกษตรกรทำการผลิตผักพื้นบ้าน ร่วมกับผักเศรษฐกิจในพื้นที่เดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อการจำหน่าย หรือการบริโภคในครัวเรือน
อาหารพื้นเมือง หมายถึง อาหารที่มีในท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งคนในท้องถิ่นรับประทานเป็นประจำ การปรุงอาหารพื้นเมืองมีหลายวิธีคือ แกง จอ ส้า ยำ แจ่ว กั่วหรือผัด หลู้ตำ วิธีการปรุงเหล่านี้มักมีการใช้ผักพื้นบ้านเป็นส่วนประกอบสำคัญ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved